

BALOGH JOLÁN: ERDÉLY MŰEMLEK-TOPOGRÁFIÁJA

(Közli: Kerny Terézia)

Balogh Jolán (1900–1988) művészettörténeti hagyatéka 1990-ben került az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének Könyvtárába és Adattárába. Ez utóbbi gyűjteménybe jutott hatalmas anyag földolgozása folyamatosan halad évek óta. A rendszerezés során publikálatlan kéziratra nem igen akadunk. Kivételt képez e most kiadásra kerülő tervezet.

Erdély műemléki topográfiájának elkészítése csaknem egy évszázados adóssága a művészettörténeti műemléki kutatásnak. Jóllehet Gerecze Péter helyrajzi jegyzékébe valamennyi erdélyi vármegye (illetve szék) belekerült 1906-ban, e lajstrom földolgozási rendszere részletes ismertetésükre nem hagyott teret.¹ Divald Kornél felsőmagyarországi fölfedező útjainak eredményessége láttán Eber László, a Műemlékek Országos Bizottságának előadója 1914-ben fölvetette egy önálló erdélyi műemlék-jegyzék megvalósításának szükségességét.² Javaslatát az aggasztó katonai helyzet miatt 1916-ban megismételte.³ A párizsi békeszerződések után a téma lekerült a napirendről. Genthon István vetette föl újra gondolatát 1935-ben, ám az előmunkálatok során csupán az ide vonatkozó bibliográfia készült el.⁴ Foglalkozott a kérdéssel Entz Géza is, az ő elképzeléseit viszont az 1945 után kialakult politikai helyzet tette reménytelenné.⁵

Balogh Jolán 1948-ban írta tervezetét, valószínűleg az idehaza meginduló topográfiai munkák módszertani nehézségeinek láttán. Kézirata két példányban maradt fenn. Létezik egy tisztázatlan 15 oldalas ceruzával írt példánya és egy letisztázott 12 lapos gépirata. Olyan általános elveket fogalmaz meg benne – német és osztrák példák nyomán – az ún. nagytopográfia szintjén, amelyek nem specifikus, regionális viszonyokra jellemzők és alkalmazhatók csupán, hanem valamennyi topográfiai kutatás módszertani alapját képezik. Szerzője tisztában volt azzal, hogy gyakorlati megvalósítása egyelőre reménytelen és kiadására sincs mód. Több évtizedes késéssel megjelentetett írása remélhetőleg tanulságokkal szolgálhat számunkra is.

JEGYZETEK

1. GERECZE P.: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Magyarország Műemlékei. II. Szerk.: Forster Gy. Budapest, 1906.

2. A Műemlékek Országos Bizottságának Iratanyaga (MOB Iratok-Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára) 1914/591.

3. MOB Iratok 1916/157.

4. MOB Iratok 1935/39. Genthon biblio-

gráfiai adatgyűjtése kéziratban az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtárában és a MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének Adattárában található.

5. ENTZ G.: A középkori székely művészet kérdései. Erdélyi Múzeum XLVIII. (1943) 216-226.

Erdély műemlék-topográfiája

1948. I. 26.

II. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Közel száz évvel ezelőtt az erdélyi művészettörténet érdemes úttörője Kővári László írta le az emlékezetes sorokat: „Erdély egy gazdag, de ismeretlen múzeum”. Mondását azóta sokszor idézték, hol büszke önérettel, hol aggódó féltéssel. A gazdagság valóban nagy, minden erdélyit csak büszkeséggel tölthet el, de évről-évre fogyton fogy. A természetes kopást, romlást, pusztulást tetézi a meggondolatlan, oktalan vagy tervszerű pusztítás, a maradványok még kallódnak és végül nyom nélkül tűnnek el. Ez a folyamat végzettszerű, nincs emberi erő, amelyik megállíthatná. A historikus

jól tudja, hogy így volt ez minden időben, minden korban. De a mi szomorú korszakunkban, amidőn a műemlékek védelmének egyedüli biztosítója a múlt szeretete, úgyszólván kialakulóban van, a pusztítás eszközei mind megsokszorozódtak, ez a folyamat gyorsabb, mint bármikor. A historikusnak fokozottan kell éreznie legfőbb kötelességét: menteni ami menthető a tudomány számára.

Kövári Erdélyt múzeumhoz hasonlítja. Ha múzeum, mint ahogy eszmeileg valóban az is, akkor első feladat az anyag számbavétele. Ennek pedig egyedüli helyes módja a műemléktopográfia.

A műemlék feldolgozásnak és kiadásnak ez az új típusa a külföldön, elsősorban Németországban és Ausztriában alakult ki a XIX. század második felében, de utóbb a jó példát többfelé követték.

Midőn a művészettörténészek írása egyre jobban elhagyta a pusztán esztétikai, meg sokszor romantikus novellisztikus szempontokat és komoly tudománnyá fejlődött, az új kiadványtípus szükségessége természetszerűleg merült fel. A teljességre való törekvés, minden történeti tudománynak az elengedhetetlen követelménye vetette fel gondolatát és alakította ki formáját. Ezzel az ötletszerű egyéni anyaggyűjtést a rendszeres kimerítő és szervezett gyűjtés váltotta fel. Olyasféle átalakulás ez, mint amikor történetíróink a „kalászatokról” áttértek a rendszeres oklevél publikációkra.

A műemléktopográfiának azután a különféle országokban a különféle művészettörténeti irányok hatására sokféle változata alakult ki. Két kérdés a döntő: mi tartozik a műemléktopográfiához, mit kell feltétlenül felvenni? és hogyan a legcélszerűbb az anyagot közzétenni? Az előbbi probléma megoldására végleges szabályok ma sincsenek és valószínűleg nem is lesznek, mert ezek a lokális körülményektől függenek. Más anyag tartozik Itáliában a topográfiába, hol a művészi termelés évezredekken keresztül beláthatatlanul dús volt, és ismét más oly országban, mely csak szerényebb emlékeket vallhat magáénak. Általában azonban a topográfiák kialakulásában az a célzat érvényesül, hogy a gyűjtési terület lehetőleg tágítsák, szélesítsék, tehát nem vehetjük. Ilyen kiadványokhoz külön intézet kell, számos kitűnően képzett, jól begyakorolt szakemberrel, nagy anyagi lehetőségekkel és még valami, ami pénzen sem szerezhető: rengeteg idő, a hosszantartó nyugodt munka előfeltétele. Erdélyben azonban az idő sürget: a beláthatatlanba nyúló programra nem gondolhatunk. A terv túlméretezése eleve megghiúsítaná a kivitelt. A magyarországi műemléktopográfia első kísérletét is az buktatta meg az 1920-as években, hogy bécsi mintára teljes feldolgozást akartak adni, még hozzá kimerítő levéltári anyaggal. A feldolgozást feltétlenül külön kell választani az anyaggyűjtéstől, mert különben az óhajtott célt, a műemlékek kimerítő számbavételét sohasem fogjuk elérni. És közben az emlékek hamarabb elpusztulnak, eltűnnek, semmint topográfiájuk elkészülne.

Az anyag közzétételének a módja ismét többféle. Az egyszerű, szákszavú lajstromozástól a végleges kimerítő feldolgozásig a legkülönbözőbb topográfiai kiadványok széles skáláját láthatjuk. Általában két alaptípus különböztethető meg. Az egyik jegyzékszerűen számbaveszi az anyagot, és pontosan leírja. A másik ezen túlmenően minden darabról teljes feldolgozást ad történeti adatokkal, bibliográfiával, stíluskritikai megállapításokkal. Ha a múzeumi gyakorlatot tekintjük, az előbbi *leltárnak*, az utóbbi *szakkatalógusnak* felel meg.

Ha az erdélyi viszonyokat tekintjük, jó lelkiismerettel, komoly felelősségérzettel Erdély számára csak a *leltárszerű topográfiát* ajánlhatjuk. Bármennyire is kiváló a bécsi Denkmalmat hatalmas topográfiai sorozata, részletes kimerítő feldolgozásával, mintául nem vehetjük. Ilyen kiadványokhoz külön intézet kell, számos kitűnően képzett, jól begyakorolt szakemberrel, nagy anyagi lehetőségekkel és még valami, ami pénzen sem szerezhető: rengeteg idő, a hosszantartó nyugodt munka előfeltétele. Erdélyben azonban az idő sürget: a beláthatatlanba nyúló programra nem gondolhatunk. A terv túlméretezése eleve megghiúsítaná a kivitelt. A magyarországi műemléktopográfia első kísérletét is az buktatta meg az 1920-as években, hogy bécsi mintára teljes feldolgozást akartak adni, még hozzá kimerítő levéltári anyaggal. A feldolgozást feltétlenül külön kell választani az anyaggyűjtéstől, mert különben az óhajtott célt, a műemlékek kimerítő számbavételét sohasem fogjuk elérni. És közben az emlékek hamarabb elpusztulnak, eltűnnek, semmint topográfiájuk elkészülne.

A topográfiai leltár jó és helyes elkészítésének több szabálya és előfeltétele van. A két legfontosabb kérdés, mit és hogyan vegyük fel. Az utóbbit könnyen el lehet dönteni, alapvető szabály, hogy a műemlékfelvételnek kimerítőnek és a legmesszebbmenően pontosnak, megbízhatónak kell lenni. Ebből a szempontból a következő adatokat kell tartalmaznia: Az emlék rövid *leírása*, melynek szemléletessé kell tenni az összes lényeges részeket, továbbá *méret, anyag, technika, feliratok* – egykorúak és későbbiek – mind betűhív közlésben, esetleges *művészjelzés, proveniencia* (amennyiben ingó műemlékről van szó), végül *állapota*: kopások, törések, kiegészítések, változtatások, átalakítások, restaurálások gondos megjelölése.

Nagy probléma, hogy *mi tartozik az erdélyi emlékek topográfiai leltárába*. Ehhez kész mintát a külföldi kiadványokból alig vehetünk, a szabályokat a helyi adottságoknak megfelelőképpen ma-

gunknak kell kialakítani. Kísérletképpen az alábbi jegyzéket mutatjuk be, melyet e sorok írója erdélyi kutatásai alkalmával szerzett tapasztalatai nyomán állított össze.

Hely (falu, város neve)

A település alaprajza: falunál legalább egy vázlat, városnál régi térkép.

A település képe: elhelyezkedése a természeti környezetben, tagoltsága, a műemlék helye az összképben.

A település részletei: utcaképek, házcsoportok.

Míndezek bemutatása ne annyira leírással, mint inkább jó és jellemző fényképfelvételekkel történjék. Ahol régi ábrázolások vannak, metszetek, rajzok, vagy akárcsk XIX. századi reprodukciók, képeslapok, amennyiben szemléltetőek és tanulságosak, azokat is közölni kell.

Ezek a tételek – tudtommal – még egy műemlék-topografiában sem szerepelnek. A magam részéről azonban igen fontosnak tartom, mert számos ízben [ezek] alapján győződhettem meg arról, hogy nemcsak a régi városok, hanem egy-egy erdélyi falu képe is valóságos művészi alkotás számba megy. Itt olyanokra gondolok mint...

Ezeknek megrögzítése szemléltető fényképfelvételekben feltétlenül szükséges. Annál is inkább, mert a művészi érteken túl, fontos tanulságokkal szolgál a helyi (magyar, jellemvonások megismerésében).

A templom (vagy templomok, kápolnák, időrendben)

a templom épülete (részletes leírás alaprajzról)

a templom felszerelési tárgyai (oltár, Úrasztal, keresztelődence, stb.)

a templom sírkövei

a templom emlékei (harangok, ötvösművek, textiliák, esetleg kerámia vagy más egyéb)

(NB. természetesen a használaton kívül lévő, vagy esetleg félredobott tárgyak is).

a templom régi iratai (historia domus) stb.

(Ez a tétel nem tartozik ugyan szorosan a műemlékekhez, de felveendőnek gondolom a tovább kutató tájékoztatása végett).

a templom tartozékai: harangtorony, harangláb

a templom környezete: erődök, bástyák, kerítés, kupola, cinterem stb.

A cinterem vagy temető és sírkövei, fejfái, keresztjei

Az ablak mentén elhelyezett... emlékek: kereszttek

Plébánia, vagy paróhia

Kastély

Kuriák

a fenti épületek esetleges tartozékai: istálló, magtár stb.

régi berendezések, felszerelési tárgyak, esetleges családi gyűjtemények; (arc képek, ötvösmunkák, textiliák, régi szőnyegek stb.)

továbbá családi iratok (legalább tájékoztatásképpen röviden említve)

Parkok, kertek

Családi kripták, sírkövekkel

Parasztházak közül

a régi épületek és a fontosabb típusok

régi tartozékai (kerítés, kút, csűr, stb.)

(Ez a tétel is szokatlan a műemlék-topografiákban. Külföldön csak a bécsi Denkmalmat vette fel Burgenlandi kötetében, mert a paraszti építmények igen sok régi motívumot, nagy művészetből származó elemeket őriznek.)

Parasztházak régi berendezése, régi felszerelési tárgyai (pl. bútor, kemence).

Népművészet

a különféle műfajok (faragás, hímzés, kerámia stb.) bemutatása legalább jellegzetes típusokban.

Ez az összeállítás elsősorban a falvakra vonatkozik. Városokban természetesen módosul a helyzet. A főbb tételek azonban maradnak. A kastélyok, kuriák, parasztházak helyébe középületek (. . . iskolák stb.) paloták, nemesi és polgári házak kerülnek. A közgyűjteményekben (pl. kollégiumokban) és magánosoknál lévő ingó emlékeket ajánlatos egészen külön tárgyalni, mivel ezeknek már lokális megkötöttségük legtöbbször nincsen. A múzeumok anyaga természetesen szintén külön dolgozandó fel az adott múzeumi viszonyoknak és szempontoknak megfelelően. Ez már különben nem is topográfiai, hanem tisztán múzeumi feladat.

A topográfiai jegyzékbe, – amennyire egyáltalán csak lehetséges – felveendő: az elpusztult és az elszállított (pl. múzeumba) vagy elhurcolt emlékek is.

Nagy kérdés még a *korhatár*. A külföldiek általában a múlt század közepét vették irányadónak. Ma már azonban ez az elvágás túl merevnek, szerveslennnek látszik. Úgy véljük, hogy nem is szabad határt vonni, hiszen már az elmúlt évtizedek művészete is a múlté. Ezt teljesen elhagyni nem lehet, de természetesen a modern . . . és rendkívül egyenlőtlen, természetesen nem lehet mind tekintetbe venni. A kiválasztásban a topográfiai felvételt végző szakember történeti és kvalitási érzékének kell döntenie. Általában irányadó szempontnak azt tekinthetjük, hogy 1850-en túl csak a valóban lényegeset és értékeset kell a topográfiába felvenni, míg a régebbi korokból mindent, – egyéni válogatás nélkül. Itt az esztétikai szempontok esetleg egészen végzetes mulasztásokra vezethetnek. A régi, tehát történeti anyagban jelentős és jelentéktelen között nem szabad különbséget tenni, mert a kutatás szempontjából minden fontos, akár már most, akár az lesz később a jövőben.

Általában az ideális topográfiának az a feladata, hogy hű, megbízható tükörképet adjon egy-egy terület kultúrájáról, művészi múltjáról, a kezdettől a legújabb időkig.

A fent ismertetett jegyzék természetesen korántsem kíván végleges minta vagy szabály lenni. Csupán néhány szempontot, első tájékoztatást óhajt adni, melyet hozzászólásoknak, megbeszéléseknek kell továbbfejleszteni. A végső forma azután csak közvetlen tapasztalatok útján, egy vagy több topográfiai próba-felvételezés nyomán alakulhat ki.

A topográfiai munkálatok során a feljegyzettekkel párhuzamosan kell haladni a *fényképezésnek*. Minden emléket le kell *fényképezni*, – ha szükséges, akkor több nézetben is, sőt esetleg a részleteit is. Épületeknél pl. minden architektorikus részletforma (kapuk, ablakok, gyámkövek stb.) külön-külön lefényképezendő. A felvételezésnél nagyon kell ügyelni arra, hogy a fényképek a műemlékek sajátosságait, jellegzetességeit kiemeljék. Ezért a nézőpont és világítás megválogatása redkívvül fontos. Sajnos ezekre a szempontokra a fényképezészek, sőt a kutatók is alig vigyáznak, aminek következménye az a rengeteg hibás, sőt az emlékeket meghamisító felvétel, amellyel kiadványainkat többé-kevésbé elárasztják. A gyűjtés teljes anyaga azután, a fényképnegatívok és pozitívok, úgyszintén a felvételi rajzok, feljegyzések, a topográfiai munkát irányító intézetben helyezendőek el, jól áttekinthető, könnyen hozzáférhető módon, úgy, hogy minden komoly érdeklődő és kutató a megfelelő szabályok betartásával használhassa.

Kérdés még: mi legyen a *munka menete*? Nézetem szerint ott kell a topográfiai felvételezés, ahol a legnagyobb a veszedelem, ahol az emlékek pusztulása máról-holnapra észrevételenül bekövetkezhetik. Tehát nem a többé-kevésbé szem előtt lévő városi emlékeknél, még kevésbé a jól védett gyűjteményeknél, hanem feltétlenül a kallódó-veszendő falusi emlékeknél. Amennyiben pedig – főként a téli idő kihasználása végett – sor kerülne a városi emlékekre, akkor is ne a jól ismert, jól-rosszul közölt templomoknál kezdjük a munkát, – hanem a feltétlenül pusztulásra ítélt magánházaknál. Ezeknek élete, épp úgy, mint a falusi emlékeké ideig-óráig tart, úgyszólván csak a közelmúlt és jelen nyomorúsága és szegénysége konzerválja őket addig, ameddig. Amint egy gazdasági fellendülés bekövetkezik, az újítás vágya rövid időn belül elsöpri valamennyit.

A feldolgozás legcélszerűbb *kisebb területegységeknél* kezdeni és így így fokról fokra tovább haladni, például járásról-járársra. A gyűjtött anyagot a lehetőségekhez képest azonnal, azaz legalábbis *évenként* a feldolgozott területeknek megfelelőleg közzé kell tenni. A munkának csak így van értelme és nem úgy, ahogy szokásos, hogy az anyagot évekig hozzáférhetetlenül hevertetik. A kritikai ellenőrzés is csak ily módon történhetik meg, ami pedig ilyen nagyarányú vállalkozás eredményességének elengedhetetlen feltétele. A kiadványsorozatnak egyre jobban fejlődnie és tökéletesed-

nie és nem . . . formában megmerevednie.

A vázolt programnak megfelelően a topografia füzet-sorozatból állana. Mindegyik magában foglalná egy-egy járás anyagát oly módon, hogy első részében külön közölné a leltári jegyzéket, második részében külön a fényképfelvételeket, – ezekből természetesen annyit, amennyit csak lehet, de mindenesetre valamennyi lényegeset. Ezt azért tanácsos így rendezni, mert egyrészt a szövegközti képek, a magának a szövegnek az áttekinthetőségét, folyamatosságát megzavarják, megbontják, másrészt a bemutatott műemlékek sem érvényesülhetnek kellőképpen, mellékes illusztrációvá süllyednek. Holott éppen a műemlékek minél tökéletesebb bemutatása a főcél. A fényképanyag közlésében nagyon kell vigyázni arra, hogy az egyes emlékek jelentőségükhöz méltón legyenek bemutatva, sajátágaik, művészi kvalitásuk szemléletesen kiemelkedjék. Ügyelni kell arra, hogy az összes rá tartozó darabok, vagy olyan felvételek, amelyek egymás hatását kölcsönösen zavarnák, ne kerüljenek egymás mellé (például egy távlati kép és egy részletfelvétel). A képsorozatnak olyanoknak kell lenni, mint egy biztos izléssel, mérlegelő gondolattal, jó történeti és kvalitás érzékkel berendezett képkiallításnak. Ha ilyet tudunk nyújtani, akkor az szélesebb rétegek, nem csupán a szakemberek érdeklődését is felkeltheti. Erre való tekintettel célszerű volna a portrékhoz tájékoztató bevezetést írni, mely történeti és művészi szempontból röviden méltatná az emlékeket. Ily módon a topográfiai sorozat nemcsak a szakember számára nélkülözhetetlen forráskiadvány lenne, hanem a honismertetésnek is kitűnő eszköze. Ha pedig szélesebb körökre hathat, akkor a kiadvány nagyobb kelendősége is remélhető, ami egyben anyagi segítség is lehet a vállalkozás számára.

A topográfiával párhuzamosan előkészítendő lenne az erdélyi emlékek kimerítő *bibliográfiája*. Ennek ismét több részből kellene állnia, hogy a tudományos kutatás minden követelményének megfelelhessen, és minden tekintetben használható legyen. Az első, az általános rész, áttekintést adna az összefoglaló für deutsche Kunst munkákról, azután korok és műfajok szerint a részleteredményekről. A műfajok közé olyan emléksorozatok is felveendőek, amelyek a topográfiában egyáltalában nem, vagy alig szerepelnek, mint például a pecsétek és *cimereslevelek*. A bibliografia második része az egyes emlékekre vonatkozó irodalmat adná, külön-külön mindegyikre. Az emlékek közé természetesen föltétlenül beveendőek az elpusztultak is. Még a legcsekélyebb említés is számon tartandó, amely az egykori műemlékekről, pl. lebontott templomokról, forrásokról szól. A bibliográfia előkészítése során a legfontosabb a feldolgozandó anyag előzetes kijelölése. Itt csak egy szempont ajánlható: lehetőleg minél többet; tehát nem csupán a művészettörténeti munkákat, hanem például az egyház- helyi-családtörténeti stb. kiadványokat is, a folyóiratokat is minél teljesebben. A cédulairási munka természeténél fogva, melynek nem emlékről-emlékre, hanem kiadványról-kiadványra kell haladnia; a bibliográfia kiadásának a menete éppen fordítottja lesz a topográfianak. Itt kisebb részleteket nem lehet közölni, hanem csak a végén az egésztel teljesen kész feldolgozott állapotban. Az elkészítésig azonban a cédulaanyag – megfelelő szabályok betartásával – a szakkutatók rendelkezésére állhatna.

A topografia és bibliografia mellett szóba jöhet még az emlékekre vonatkozó *forrásanyag gyűjtése*. Bár a topográfiai kiadványokkal kapcsolatban ilyen gondolatok többször felmerültek, mégis úgy véljük, hogy ennek a kísérletnek megoldása más módszerek kíván. Forrásanyag összegyűjtését korántsem lehet olyan szervezett többé-kevésbé mechanikus munkával elvégeztetni, mint a bibliográfiát. Itt nem lehet előre kidolgozott terv szerint kollektíve dolgoztatni, mert a szempontok legtöbbször a munka közben alakulnak ki és a specialista egyéni tájékozottságát egy-egy területen még oly lelkiismeretes cédulázással sem lehet pótolni. A szakkutató nagyon sok olyasmit vehet észre a forrásanyagban, amit a be nem avatott figyelemre sem méltat, mert jelentőségével nincs és nem is lehet tisztában. Azért a forrásanyag feldolgozásánál célszerűbb megmaradni a régi individualista módszer mellett: ez a kutató feladata, aki a levéltári adatokat, írott forrásokat témájának megfelelőleg kutatja fel és gyűjti össze. Itt csupán azt kell kívánni, hogy a kutató úgy válassza meg témáját, hogy az lehetőleg kerek és szerves egészet alkosson: például egy-egy kor, vagy terület, vagy műfaj részletes és kimerítő feldolgozása.

A topográfiai munka megkezdése, illetve, – a mai viszonyokat tekintve – az ilyen természetű vállalkozás lehetőségének kialakulása előtt gondoskodni kell a *műemlékek védelméről*. Itt nem olyan eszközökre gondolunk, amelyekkel hatalmas, gazdag összegek őrzik múltjuk kincseit; jó műemléktörvénnyel, annak szigorú lelkiismeretes végrehajtásával, és főként tömörkedéssel, hanem csupán az elérhetőre: a társadalmi védelemre. A műemlékek gondviselését elsősorban azokra

kell bízni, azoknak a lelkére kell kötni, akik ma azoknak tulajdonosai: azaz egyházakra, intézetekre, folytatva azoknak személyi testületére (papság, tanítóság) és a magánosokra. Az ellenőrzést meg az egész társadalomnak kellene gyakorolnia mind a magán mind hivatalos kapcsolatokban, mind a sajtóban. De hogy ilyen társadalmi védelem kialakulhasson, annak első előfeltétele, hogy mindenki előtt tökéletesen világos legyen: mit kell védeni?, miért kell védeni és hogyan kell védeni?

Ezt a célt pedig csak jól megszervezett tájékoztatással lehet elérni. De ennek nem szabad megállani a pusztá szóbeli felvilágosításnál, amely bár sokat tehet ezen a téren, mégsem elégséges, hanem maradandó és biztos vezérfonalakat kell adni mindenki kezébe. A legcélravezetőbb eszköz lenne, szerintünk – egy műemlékvédelmi tájékoztató kiadása. *Kis füzetre* gondolunk, rövid, értelmes szöveggel, amely pontosan felsorolná mindazokat az emlékeket – a templomoktól kezdve a legkisebb tárgyig, amelyek akár történeti, akár művészeti szempontból jelentősek és így eredeti állapotukban megőrzendők. Továbbá, megmagyarázná, hogy az ilyenfajta emlékek miért fontosak, pusztulásukkal mi megy veszendőbe, hogyan szegényedik ezáltal multunk és jövőnk. Végül néhány gyakorlati tanácsot is kellene adni, a műemlékek karbantartására vonatkozólag. És nagyon kívánatos lenne még természetesen néhány jól megválogatott szemléltető illusztráció közlése. A műemlékvédelmi tájékoztatót azután kezébe kellene adni minden papnak, tanárnak, tanítónak, presbiternek, kura-tornak, vidéki gazdáknak, bármilyen társadalmi osztályból származnak, városi polgároknak és leg-főképpen a tanuló ifjúságnak. Ha így fel tudjuk kelteni az érdeklődést, a felelősségérzetet, a szere-tetet a műemlékek iránt, akkor a védelem önként fog menni. Olyan társadalmi tudatnak kell kiala-kulnia, amely épp úgy elítéli a műemlékek rongálását és pusztítását, mint például a virágzó gyü-mölcsgallyak tördelését. Ennek ellenére – erdélyi útjaimon szerzett tapasztalatok szerint – nem reménytelen. Sokkal több helyen találtam megértést a műemlékek iránt, – még a legegyszerűbb emberek között is, – mint nem. És ahol elpusztult emlékekre terelődött a szó, általában vissza-tért a védekező, szemrehányó megjegyzés: ha mi tudtuk volna, hogy ez, vagy az az emlék érték múltunk szempontjából, akkor megbecsültük volna, de hát nem mondta nekünk senki, nem taní-tott rá senki. A műemlékvédelmi tájékoztatónak éppen az lenne a hivatása, hogy erre megtanítsa az egész magyar társadalmat. És ha ezt elértük, akkor a társadalmi védelem sok esetben többet jelenthet, mint a legjobb műemlék-törvény, vagy a legkülönbben megszervezett műemlék-bizottság.

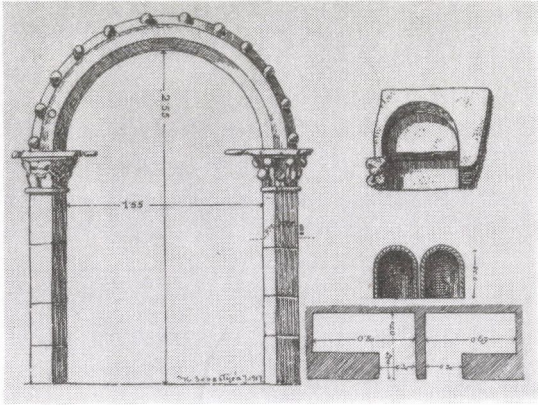
A fent kifejtett gondolatok, tervek, – jól tudjuk – túlnyomó részükben nem időszerűek. De bármikor azzá válhatnak, mert a problémák vitathatatlanul megvannak. A feladatokkal pedig szem-be kell nézni, azokat jól kell ismerni és megoldásukról előre kell gondoskodni. Ilyen hosszú, évekre szóló, egyetemes tudományos célokat szolgáló vállalkozás a leggondosabb eszmei, logikai, mód-szertani előkészítést kívánja. Ezzel meg már most lehet és kell foglalkozni, hogy – ha a gyakorlati lehetőségek, körülmények, a szükséges előfeltételek meglesznek, – ne kapkodva összeállított terv és át nem gondolt szempontok szerint kezdődjék ez a munka, ami eleve problematikussá tenné az eredményt, és hiábavalóvá az erőfeszítéseket.

Siebenbürgens Denkmaltopographie

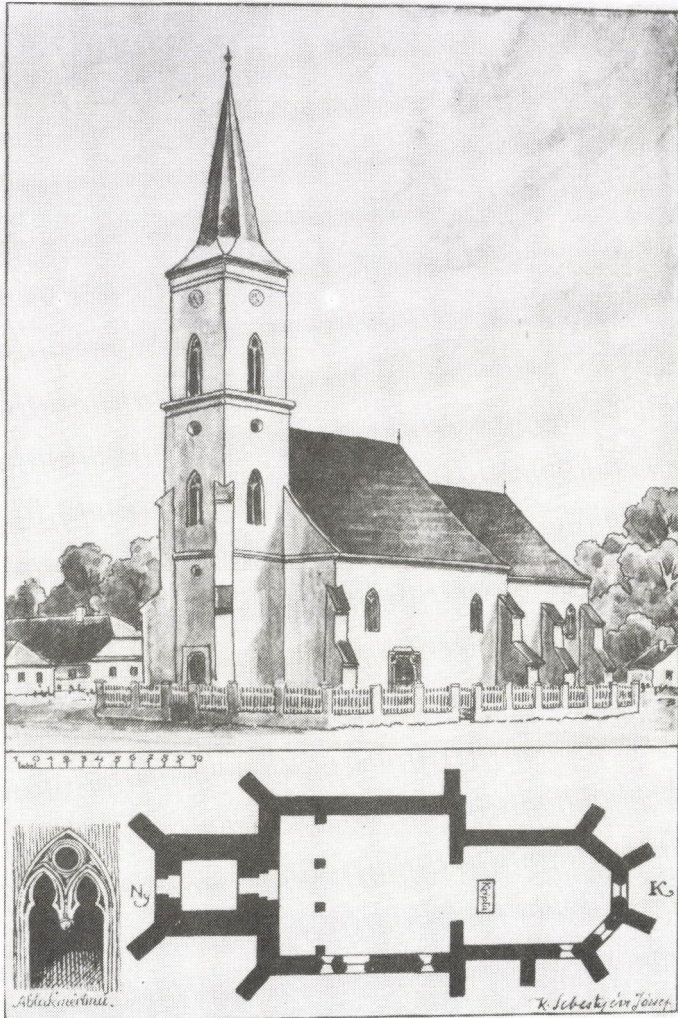
(Herausgegeben von Terézia Kerny)

Der kunsthistorische Nachlaß von Jolán Balogh (1900-1988) kam im Jahre 1990 in die Bibliothek und Belegammlung des Forschungsinstituts für Kunstgeschichte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Aus dieser Sammlung stammt auch ihr jetzt veröffentlichtes Manuskript *Erdély műemlék-topográfiaja* (Siebenbürgens Denkmaltopographie).

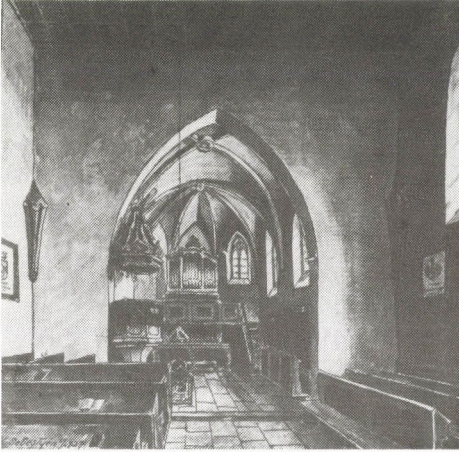
Die Anfertigung von Siebenbürgens Denkmaltopographie ist eine beinahe ein Jahrhundert alte Schuld der kunsthistorischen und der Denkmalforschung. Ihre Verwirklichung beschäftigte seit 1906 stets die Fachleute. In Péter Gereczes topographisches Verzeichnis wurden zwar sämtliche siebenbürgischen Komitate aufgenommen, ihre Bearbeitung ließ jedoch vieles zu wünschen übrig. Das Vorhaben scheiterte nach dem Ersten Weltkrieg an den Pariser Friedensverträgen, aber auch nach dem Zweiten Weltkrieg hatte es keine Chancen, durchgeführt zu werden. Ein Entwurf dafür wurde 1948 von Jolán Balogh – wahrscheinlich im Angesicht der methodischen Schwierigkeiten der ersten ungarischen topographischen Arbeiten – nach deutschen und österreichischen Mustern verfaßt. Ihr Manuskript ist in zwei Exemplaren erhalten. Die von ihr auf der Ebene der sog. Groß-topographie formulierten allgemeinen Prinzipien sind nicht nur auf spezifische, regionale Verhältnisse anwendbar, sondern bilden die methodischen Grundlagen für jede topographische For-schung.

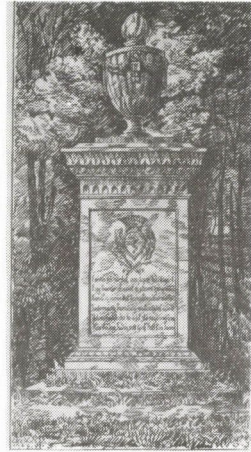
6. Részletek a sajóúvarhelyi református templomból. Papír, tus. Keöpeczi Sebestyén József, 1927.

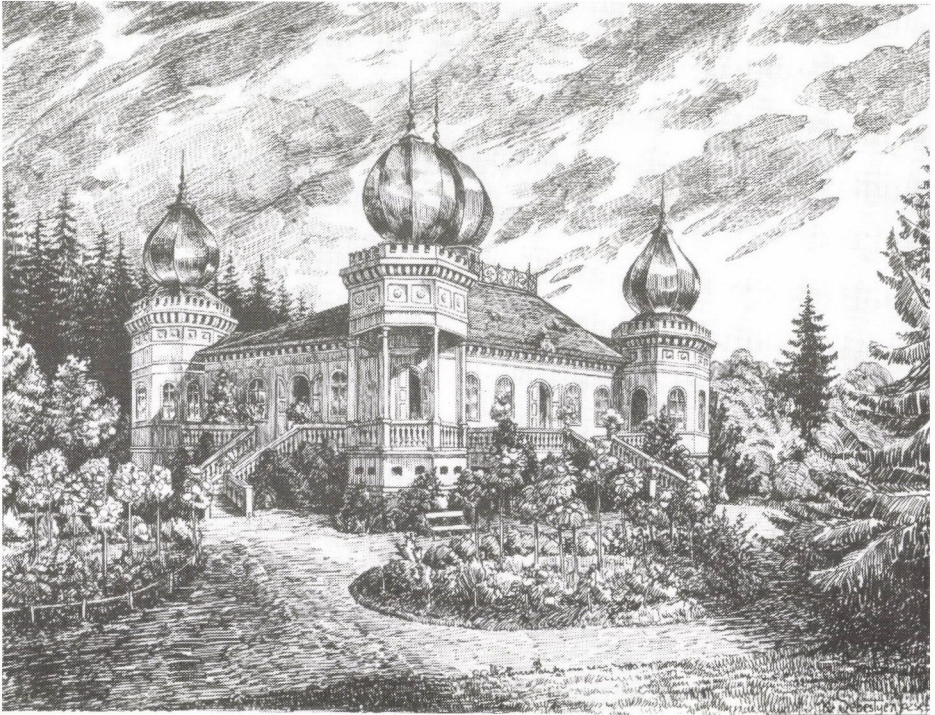
7. A bethleni református templom, alaprajz és az ablakok mérművei. Papír, lavírozott tus. Keöpeczi Sebestyén József, évszám nélkül.

8. Az apanagyfalui templom belseje. Papír, lavírozott tus. Keöpeczi Sebestyén József, 1927.

9. Az ároklajai Bethlen-kastély parkjában lévő emlékoszlop, 1838. Papír, tus. Keöpeczi Sebestyén József, 1927. VI. 3.

10. Az ároklajai Bethlen-kastély. Papír, tus. Keöpeczi Sebestyén József, évszám nélkül.